

Prof. dr hab. Janina Gajda – Krynicka

Emerytowany prof. zwyczajny Uniwersytetu Wrocławskiego

RECENZJA DOROBKU NAUKOWEGO W POSTĘPOWANIU HABILITACYJNYM

DR KRZYSZTOFA JAKUBCZAKA

DZIEDZINA: NAUKI HUMANISTYCZNE

DYSCYPLINA: FILOZOFIA

Dr Krzysztof Jakubczak uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie filozofii w Uniwersytecie Jagiellońskim w 1999 roku na podstawie rozprawy *Madhjamaka Nagardżuny. Filozofia czy terapia?*, opublikowanej w 2010 roku w Księgarni Akademickiej. Po uzyskaniu stopnia doktorskiego opublikował 8 obszernych prac, które należy traktować jako rozdziały w monografiach naukowych, takich, jak *Filozofia Wschodu*, red. B. Szymańska, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2001 (rozdział: *Filozoficzne szkoły buddyzmu mahajany – madhjamaka i jogaczara*), *Doświadczenie mistyczne w tradycjach Orientu*, red. M. Jakubczak, M. Sacha-Piekło, Kraków: Universitas 2003 (rozdział: *Doświadczenie mistyczne w tradycji buddyjskiej*), *Dwa modele jedności kulturowej społeczeństwa indyjskiego*, [w:] *Wzory wielokulturowości we współczesnym świecie*, red. K. Golemo, T. Paleczny, E. Wiącek, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2006, *Benares a Jerozolima. Przemysleć chrześcijaństwo w kategoriach hinduizmu i buddyzmu*, red. K. J. Pawłowski, Kraków: TYNIEC Wydawnictwo Benedyktynów 2007. Ponadto do Jego dorobku należy 6 artykułów publikowanych w języku polskim i angielskim w recenzowanych czasopismach naukowych (Kwartalnik Filozoficzny, Studia buddyjskie, Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej, „Argument: Biannual Philosophical Journal). Dr Jakubczak

redagował również monografię naukową (*Oblicza sztuki buddyjskiej*, Kraków: Muzeum Sztuki i Techniki Japońskiej Manggha 2018), jak też dwa numery czasopism naukowych (*Studia buddyjskie*, numer tematyczny czasopisma „Politeja. Pismo Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych” 18/4 (2011); *Buddhism: between philosophy and religion*, numer tematyczny czasopisma „Argument.Biannual Philosophical Journal” 7/1 (2017)). W ocenie dorobku naukowego dr Jakubczaka nie można pominąć krytycznych przekładów z sanskrytu i języka pali, wydanych wraz z obszernymi opracowaniami (*Nagardżuna, ‘Mulamadhyamakakarika, czyli Podstawowe strofy madhyamaki. Rozdział XV’*, przekład z sanskrytu i opracowanie, [w:] *Filozofia Wschodu. Wybór tekstów*, red. M. Kudelska, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego: Kraków 2002; *Nagardżuna, ‘Wigrahawjartani, czyli odwrócenie krytyki’*, przekład z sanskrytu i opracowanie, [w:] *Filozofia Wschodu. Wybór tekstów*, red. M. Kudelska, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego: Kraków 2002, XIV Dalajlama Tenzin Giaco, *Świat buddyzmu tybetańskiego. Zarys filozofii i praktyki*, Kraków: Wydawnictwo Mudra 2002, stron 218). Dr Jakubczak jest ponadto autorem licznych tekstów popularnonaukowych i publicystycznych, 19 haseł w Powszechnej Encyklopedii Filozofii i w Encyklopedii Pedagogicznej XXI wieku, licznych recenzji i sprawozdań.

Dane naukometryczne to: całość dorobku: 20, autocytowania: 1, Liczba *Hirscha* (*h – index*): 3, liczba punktów MNiSW obliczona według kryteriów obowiązujących w roku wydania publikacji (liczba uwzględnia również wewnętrzne regulacje UJ): Okres Punkty 2017-2020 100, 2013-2016 12, 2011-2012 26 2007-2010 23 2005-2006 12 do 2004 37.

Zgodnie z art. 219 ust. 1. pkt 2a Ustawy o stopniach i tytułach naukowych dr Jakubczak przedłożył jako szczególne osiągnięcie naukowe monografię habilitacyjną

Poza bytem i niebytem. Filozofia buddyjska wobec zarzutu nihilizmu, Kraków: Księgarnia Akademicka 2019, licząca 478 stron, zawierająca bibliografię, indeks osobowy, indeks rzeczowy, streszczenie anglojęzyczne.

Głównym przedmiotem zainteresowań badawczych dr Krzysztofa Jakubczaka jest filozofia buddyjska, traktowana wieloaspektowo, o czym niżej. Habilitant posiada znakomite przygotowanie do badań nad buddyzmem i filozofią Wschodu – znajomość języków sanskrytu i pali, znajomość bogatej literatury przedmiotu, znajomość i wiedzę o kulturze Wschodu, jak też, co jest problemem szczególnie aktualnym w trzecim tysiącleciu, wiedzę o aspektach tożsamości kulturowej społeczeństwa Indii. Prace opublikowane po uzyskaniu stopnia doktorskiego dają temu wyraz i stanowią znakomitą propedeutykę do wieńczącej dokonania naukowe Habilitanta monografii.

Nie ulega wątpliwości fakt, iż znakomita większość prac poświęconych buddyzmowi, traktowanemu zarówno jako filozofia, jak i nurt religijny, realizowanych przez badaczy Zachodu, dokonywana była/i jest przez pryzmat ukształtowanych przez filozofię europejską pojęć i kategorii (jak choćby określanie mianem 'sofistów' chińskich dialektyków z VI wieku p. n. e.). W tego rodzaju badaniach zarówno punktem wyjścia, jak i punktem odniesienia są z reguły kierunki, nurty i systemy filozofii Zachodu, co rzutuje, między innymi, na opisy, analizy, czy oceny myśli Wschodu przy pomocy terminów, właściwych filozofii europejskiej, co z konieczności prowadzić musi do jednostronnego oglądu i swego rodzaju deformacji, jako że badacze szukają w tekstach wschodnich odpowiedników takich stanowisk, jak mistycyzm religijny, nihilizm, czy sceptycyzm. Można stwierdzić, iż tego rodzaju badania wklajają się w pułapkę koła hermeneutycznego, ponieważ ze względu na niepodważalny punkt odniesienia, jakim jest przyjmowany konkretny system

filozoficzny, identyfikują np. Oświecenie Buddy z doświadczeniem/doznaniem o charakterze mistycznym, „pustkę” z odrzuceniem postaci bytu i wszelkiej transcendencji, co równoznaczne jest z przypisaniem buddyzmowi nihilizmu, zarówno w obszarze ontologiczno – metafizycznym, jak i teoriopoznawczym, a określone stanowisko w kwestii przyznawania predykatu prawdziwości czy fałszywości sądom identyfikowane jest z greckim sceptycyzmem, czy raczej z pirronizmem.

Prace dr Jakubczaka są z jednej strony polemiką ze wskazaną wyżej metodą postrzegania i interpretacji buddyzmu, z drugiej zaś stanowić mogą przykład badań źródłowych, dla których podstawą są oryginalne teksty, realizowanych, o ile to możliwe, bez uprzednio przyjmowanych parauniwersalnych modeli pojęciowych, które z konieczności zawierać muszą określone oceny wartościujące i narzucać filozofii buddyjskiej postać określonego systemu rodem z filozofii Zachodu. Można przyjąć, iż prace Habilitanta poprzedzające wydanie monografii habilitacyjnej „rozprawiają się „ po kolei z sytuowaniem buddyzmu w określonych nurtach, czy kierunkach. I tak, w rozdziale monograficznymi *Doświadczenie mistyczne w tradycji buddyjskiej* z 2003 roku Autor, analizując cechy doświadczenia mistycznego ustalone w pracach W. Jamesa, Rudolfa Otto, Roberta Ch. Zaehnera i Gershoma Scholema, przyjmuje, iż odsyłają one do jakiejś postaci transcendencji czy Absolutu, jak też są właściwe jakiejś postaci religii. W monografii habilitacyjnej dr Jakubczak, koncentrując się wyłącznie na szkole madhjamaki, pokazuje, iż szkoła ta, której badacze przypisują mistycyzm w postaci zbioru cech definiowanych dla postaci religii (niewyraźalność, intuicyjność, bierność, krótki czas trwania, jak też poczucie jedności z przedmiotem doświadczenia mistycznego, niezależnie od tego, czym jest ów przedmiot), w istocie w intuicyjnym oglądzie nie odsyła

bynajmniej do jakiejś określonej postaci boskości, dającej się identyfikować bądź to z Bogiem np. chrześcijaństwa, Bogiem – Kreatorem, czy jakąś postacią Bytu Pierwszego. Warto tu podkreślić fakt, iż Habilitant trafnie charakteryzuje punkt wyjścia i punkt odniesienia tych badaczy buddyzmu, którzy oceniają go przez pryzmat filozofii europejskiej, wskazując, iż oceny i interpretacje poglądów twórcy szkoły madhjamaki, Nagardżuny, zależne są od filozoficznego ‘wyznania’ badacza – i tak uczeni anglosascy postrzegają w jego poglądach filozofię analityczno – krytyczną, a badacze Europy Środkowej i Wschodniej – mistyka i sceptyka (*Poza bytem i niebytem...* s. 339 nn).

Kolejnym przykładem systematycznej pracy Habilitanta nad weryfikacją wskazywanych wyżej ustaleń w kwestii buddyzmu są Jego badania nad rzekomym/pozornym sceptycyzmem, jawiącym się w filozofii buddyjskiej. Należy tu przywołać tekst *O domniemanym sceptycyzmie madhjamaki* z 2006 roku, który zostaje rozwinięty w monografii habilitacyjnej w drugiej jej części, zawierającej zarówno rekonstrukcję ustaleń greckiego pirronizmu, jak też wykład i interpretację tych ustaleń filozofii Buddy i Nagardżuny, które mogły być interpretowane jako bezpośrednie źródło nauki Pirrona, szczególnie w pracy Ch. Beckwitha. Problem ten wiąże się z tradycją, zgodnie z którą inspiracją dla nauk Pirrona miały być jego kontakty z buddyjskimi ascetami, z którymi zetknął się uczestnicząc w wyprawie Aleksandra Macedońskiego. Dr Jakubczak dokonuje w monografii habilitacyjnej fundamentalnego odróżnienia poziomów, pokazując, iż nauka Pirrona *de facto* koncentruje się na ‘zawieszeniu wyrokowania’ (ἐπόχη) w aspekcie epistemologicznym, natomiast wczesna nauka Buddy, jak i Nagardżuny nie podejmuje problemu prawdziwości czy fałszywości sądu, lecz samej

możliwości poznania, która uzależniona jest od statusu ontycznego przedmiotów poznania.

Wskazane wyżej prace dr Jakubczaka w taki czy inny sposób nawiązują do głównego przedmiotu badań Habilitanta, który znalazł pełne rozwinięcie w monografii habilitacyjnej. Koncentruje się ona w wielu aspektach na zweryfikowaniu zarzutów nihilizmu, formułowanych pod adresem Buddy, jak też i późniejszej filozofii buddyjskiej, zwłaszcza pod adresem Nagardżuny oraz zapoczątkowanej przez niego szkoły madhjamaki. Sam problem nihilizmu jest wielce złożony. Pojęcie to, definiowane jako stanowisko, zgodnie z którym neguje się byt jako źródło istnienia fenomenów, jak też ich poznania, w filozofii współczesnej bywa zazwyczaj utożsamiane z irracjonalizmem (por. M. Hempoliński *Filozofia współczesna*, Warszawa 1989 s. 595 – 598) i sytuowane w obszarze teoriopoznawczym, etycznym i aksjologicznym; nihilizm teoriopoznawczy neguje jakąkolwiek możliwość poznania. Nasuwać się tu musi z konieczności pytanie, czy możliwe jest stanowisko nihilizmu ontologicznego, które – niesłusznie – przypisuje się Gorgiaszowi z Leontinoi, autorowi traktatu *O niebycie albo o naturze*. Już tutaj należy zaznaczyć, iż Nawet stanowisko skrajnego nihilizmu ontologicznego nie podważa istnienia 'rzeczy', lecz ich status ontyczny. Monografia dr Jakubczaka, jak zaznaczono na początku recenzji, koncentruje się na trzech aspektach związanych z problemem nihilizmu: rekonstrukcji buddyjskiej ontologii, dokonywanej na bazie wielu oryginalnych kanonicznych tekstów buddyjskich (najstarszy zbiór tekstów kanonicznych zwany *Trójkoszem*, najwcześniejsze teksty sutrowych tradycji mahajany, pisma założycieli szkoły madhjamaki [Nagardżuny i Arjadewy, dzieło Czandrakirtiego będącego komentarzem do głównego dzieła Nagardżuny), udowodnienia, iż dyrektywy Buddy, formułowanej w *Kazaniu do Katjajany*, odrzucającej w badaniach i orzekaniach

predykaty bytowania i niebytowania, jak też ich obiektywny status ontyczny, nie można utożsamiać ze stanowiskiem nihilizmu ontologicznego, jak też ścisłego związku buddyjskiej ontologii z epistemologią (odrzucenie zarzutów nihilizmu epistemologicznego, a tym samym przypisywania buddyzmowi sceptycyzmu). Metodologicznym punktem wyjścia jest dla Autora monografii ważna dyrektywa badawcza: stanowisko nihilizmu jest dla Niego stanowiskiem relatywnym – funkcjonującym jako opozycja wobec innego stanowiska (np. wobec realizmu, czy klasycznej teorii prawdy) – *Poza bytem...*s. 27 nn). Monografia dr Jakubczaka składa się z dwóch części – pierwsza poświęcona jest rekonstrukcji buddyjskiej ontologii, druga – epistemologii, obie części jednak podporządkowane są podstawowej tezie – odrzuceniu zarzutów, czy etykiety nihilizmu. Wysoko oceniam strukturę monografii, jak i tok wywodów Autora. Drobiazgowa analiza wskazanych wyżej tekstów nie jest ich prostym streszczaniem, czy interpretowaniem przez pryzmat założonych koncepcji. Część pierwsza w aspekcie rekonstrukcji buddyjskiej ontologii i podważenia zarzutu nihilizmu analizuje kluczowe dla filozofii buddyjskiej, jak też dla formułujących zarzuty nihilizmu pojęcia – koncepcje świata, istnienia vs nieistnienia (sądzę, że powinno się raczej używać terminu: bytowanie), i wreszcie kluczowe pojęcie pustki, mylnie przez ‘zwolenników nihilizmu’ identyfikowanej z nicością. Część druga symetrycznie niejako pokazuje związki buddyjskiej epistemologii z ontologią, a w zestawieniu z analizą poglądów Pirrona obala utożsamienie nauki Buddy z pirronowym sceptycyzmem. Podrozdział drugi harmonijnie wiąże drugą część rozprawy z pierwszą – Autor pokazuje, iż ogląd pustki jako ‘drogi środka’ nie może być utożsamiany z doświadczeniem mistycznym. Ważny dla trzech celów rozprawy jest podrozdział drugiej części: *Pustka a nicość*, pokazujący, iż nie da się identyfikować pustki z pojęciem nicości, jawiącym się w filozofii chrześcijańskiej. Tu

jednak muszę sformułować uwagę krytyczną. Dr Jakubczak upatruje źródeł i genezy pojęcia nicości w filozofii chrześcijańskiej w pismach Filona Aleksandryjskiego i w filozofii neoplatońskiej. Filozofia starożytna, a nawet pierwsze nurty filozofii chrześcijańskiej – tak zwani apologeci – nie znają pojęcia nicości, język grecki nie miał terminu, który pojawi się dopiero w języku łacińskim u św. Augustyna dla pokazania, iż Bóg stworzył świat z nicości (*ex nihilo*) właśnie. Termin ‘nicość’, w języku polskim dość niefortunnie określający Boga w teologii apofatycznej, powstał drogą kojarzeń: skoro Absolut w filozofii Plotyna, czy Damaskiosa nie może być utożsamiany z bytem (τὸ ὄν), ponieważ jest, jak platońska idea Piękna i Dobra ponad bytem, określa się go jako μὴ ὄν – nie- byt, co w tłumaczeniach na język polski przybrało niefortunną postać ‘nicości’. Trudno zatem mówić o ‘nicości, jako całkowitej pochodności istnienia” (s. 365). Kolejna uwaga krytyczna dotyczy przypisywania przez Autora (i nie tylko) Gorgiaszowi z Leontinoi ‘rangi’ patrona europejskiego nihilizmu (s 21 i *passim*) na podstawie częściowo zachowanego traktatu *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος*. W literaturze przedmiotu wykazano, iż traktat ten jest polemiką z koncepcją bytu Parmenidesa z Elei – pokazuje bowiem, jakie byłyby skutki przyjęcia tej koncepcji. trzeba jednak zaznaczyć, iż przypisane Gorgiaszowi piętno ‘nihilisty’ funkcjonuje w wielu podręcznikach filozofii starożytnej.

Monografia dr Jakubczaka w pełni realizuje cel badawczy. W przeciwieństwie do wielu badaczy Autorowi udało się nie popaść w pułapkę koła hermeneutycznego – wnioski płyną z obiektywnej interpretacji tekstów, która harmonijnie realizuje dwa cele: rekonstrukcji ontologii czy epistemologii buddyjskiej oraz podważenia formułowanych wobec nich zarzutów nihilizmu. Należy podkreślić fakt, iż wnioski są w toku wywodów Autora konfrontowane w aspekcie polemicznym z bogatą literaturą przedmiotu. Nasuwa się jednak pewna uwaga: zgodnie z tradycją akademicką

monografia powinna zawierać wyartykułowany *status quaestionis* z podziałem na stanowiska i ustosunkowaniem się autora monografii do konkretnych pozycji. Dr Jakubczak jednak przy analizach i interpretacjach przywołuje konkretne pozycje z literatury przedmiotu, uzasadniając, dlaczego je podważa, bądź akceptuje.

.Podsumowując: wysoko oceniam zarówno artykuły dr Jakubczaka opracowane po uzyskaniu stopnia doktorskiego, jak i monografię habilitacyjną. Za ważny uznaję podstawowy przedmiot badań, jakim jest filozofia buddyjska, jak też te aspekty buddyzmu, które wiążą się z postrzeganiem ich przez wielu badaczy jako wyrazu wielorako pojmowanego nihilizmu. Wysoko oceniam metody badawcze Habilitanta, metody interpretacji tekstów, rzetelność w formułowaniu wniosków, uwzględnianie licznej i wielojęzycznej literatury przedmiotu. Formułuję zatem wniosek o kontynuowanie procedury habilitacyjnej.

Janina Gajda – Krynicka

Wrocław 16 IX 2021